

الگوی تعامل خانوادگی و اجتماعی در سیره‌ی رضوی

مرضیه قوجه لو^۱

چکیده

در طول مراحل مختلف زندگی یک انسان، در مرتبه‌ی اول داشتن اخلاق همسررداری به دلیل نقش اساسی که در تعاملات زوجین دارد، بسیار با اهمیت بوده و در مرتبه‌ی دوم داشتن اخلاق اجتماعی از جایگاه ارزشمندی برخوردار است زیرا برای آن که انسان‌ها بتوانند در کنار همسر خویش آرامش داشته باشند و در جامعه نیز به رشد و بالندگی برسند و نهایتاً بتوانند در سایه‌ی تعاملات صحیح خانوادگی و اجتماعی مسیر تقرب الهی را بپیمایند لازم است که افراد سبک زندگی خانوادگی و اجتماعی خویش را با توجه به معارف دین مبین اسلام مانند آیات قرآن و سخنان اهل بیت عصمت و طهارت و همچنین سیره و رفتار آن بزرگواران پی ریزی نمایند در این میان سخنان و رفتار و تعامل امام رضا (ع) از جایگاه والایی برخوردار است محقق در این مقاله با عنوان الگوی تعامل خانوادگی و اجتماعی در سیره‌ی رضوی به روش کتابخانه‌ای و با ماهیت توصیفی برآن است که با توجه به سخنان و سیره‌ی امام رضا(ع) الگوی تعامل با خانواده یعنی زوجین را بیان نماید و در گام بعدی نیز الگوی تعامل اجتماعی یعنی برخورد با همسایگان و زیر دستان و مردم را مورد بررسی قرار دهد.

کلیدواژه: امام رضا(ع)، اجتماع، الگوی تعامل، تعامل، خانواده.

۱. طلبه سطح دو حوزه علمیه حوزه علمیه الزهرا(س) شهر ارومیه

مقدمه

در فرهنگ جامع رضوی، خانواده از جایگاه والایی برخوردار بوده و سخنان و سیره‌ی عملی امام رضا(ع) در تمام زوایای زندگی می‌تواند بهترین الگو برای سبک زندگی باشد. می‌توان با تاسی به این فرهنگ و با بهره‌گیری از آموزه‌های آن بسیاری از مشکلات مربوط به خانواده را حل کرد در این مقاله سعی شده است مهم‌ترین نکات تربیتی پیرامون نحوه‌ی تعاملات خانوادگی و اجتماعی را بیان نموده است.

ضرورت پرداختن به این مسئله در بعد خانوادگی آن است که آمار طلاق و اختلافات خانوادگی ازجمله مهم‌ترین عواملی است که امنیت محیط خانواده را به عنوان هسته اصلی اجتماع تهدید می‌کند. به یقین یکی از دلایل عمده این نابسامانی‌ها دوری از نظام تربیتی قرآن کریم و اهل بیت عصمت و طهارت است. از مهم‌ترین راهکارهای تربیتی قرآن برای حفظ بنیان خانواده تاکید بر الگو قرار دادن اهل بیت عصمت و طهارت در زندگی می‌باشد. و در بعد اجتماعی نیز به دلیل اختلافات طبقاتی و سایر تفاوت‌هایی که وجود دارد بسیار از کارگزاران با زیر دستان خویش و مردم عادی رفتار مناسبی ندارند و از نگاه برتری جویانه‌ای که دارند با سایرین رفتار میکنند. هدف از نگارش این مقاله با عنوان الگوی تعامل خانوادگی و اجتماعی در سیره‌ی رضوی آن است که افراد با مطالعه‌ی آن در زمینه‌ی تعامل با همسر و فرزند و خدمت‌گزاران و مردم از امام هشتم الگو‌گیری نمایند و به سعادت حقیقی دست یابند

با توجه به جست و جو‌های انجام شده در این زمینه می‌توان به کتبی چون: الف) امام رضا علیه السلام و تربیت فرزند از علی همت بناری (۱۳۷۷) ب) سیره اخلاقی امام رضا (ع) از طاهره بهره مند (۱۳۸۷) ج) صحیفه الإمام الرضا علیه السلام از علاء الدین حجازی (بی تا) و مقالاتی چون: خانواده‌ی موفق و تربیت فرزند در سیره رضوی از محمد حسین مردانی نوکنده را یافت. وجه تمایز این مقاله با سایر موارد کار شده در این زمینه آن است که محقق در این مقاله به الگوی تعامل خانوادگی و اجتماعی را در کنار هم مورد کاوش قرار می‌دهد تا خواننده همزمان با سیره‌ی خانوادگی و اجتماعی امام رضا علیه السلام آشنا شود و در هر دو بعد ایشان را الگوی خویش قرار دهد. و از سایر موارد کار شده خاص و تخصصی تر می‌باشد.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- خانواده

خانواده در لغت به معنای: اهل خانه، اهل البیت، مجموعه افراد دارای پیوند سببی یا نسبی که در زیر یک سقف زندگی می کنند، مجموعه خویشاوندان، خاندان، تیره^۱ کوچک ترین واحد اجتماعی که شامل پدر، مادر، و فرزندان آن ها است.^۲ خانواده از نظر اصطلاحی: خانواده، نهادی است که بر پایه ازدواج مرد و زن شکل می گیرد و با تولیدمثل، توسعه می یابد. این نهاد، اساس سازندگی شخصیت انسان و مهم ترین عامل تکامل جامعه بشر است و از این رو، اسلام، که برنامه ی تکامل انسان است برای تأسیس و تحکیم این نهاد سرنوشت ساز و پیشگیری از فروپاشی آن، رهنمودهای بسیار مهمی ارائه کرده است.^۳

۱-۲- اجتماع

اجتماع در لغت عربی مصدر اجتماع اجتماعا است به معنای فراهم آمد و برآمد مجمع و جمعیت، مجلس و محفل و انجمن و انبوهی و توده ذکر شده^۴ در لغت فارسی کاری که به اجتماع و به همگان بستگی داشته باشد، آن چه مربوط به گروهی که با هم زندگی می کنند، باشد. جمع شدن، دورهم گرد آمدن، فراهم آمدن، بهم پیوستن، انجمن شدن^۵ اجتماع در اصطلاح، «در گسترده ترین معنا، آن گونه که در مورد انسان ها به کار برده می شود، هر نوع رفتار یا نگرشی است که از طریق تجربه حال یا گذشته از رفتار سایر مردم (مستقیم یا نامستقیم) تأثیر پذیرفته باشد، یا اشاره به رفتاری است که به سوی مردم جهت گیری شده باشد.^۶

۱- معین، فرهنگ معین، ج ۴، ص ۳۶۵

۲- عمید فرهنگ عمید، ج ۲۰۱، ص ۵

۳- ری شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۱۰۲

۴- نفیسی فرهنگ نفیس، ص ۹۴

۵- معین، فرهنگ معین، ج ۱، ص ۴۵۸

۶- پرهام، فرهنگ علوم اجتماعی، ص ۲۹

۲- الگوی تعامل با خانواده در سیره‌ی رضوی

۲-۱- تعامل با همسر

خانواده کانونی است که هر چه با صفا و گرم‌تر باشد، زندگی شیرین‌تر و توفیقات انسان بیشتر خواهد شد. از این رو امام رضا (ع) در اشاره به اهمیت این کانون به بیان برخی از عواملی که در صفا و گرما بخشیدن به کانون خانواده موثر است می‌پردازد. آن حضرت در سخنی نورانی هم به حسن رفتار در خانواده توصیه کرده و هم از نوع رفتار خود با همسرشان خبر داده اند^۱ و می‌فرمایند: «أحسن الناس يمانا أحسنهم خلقا و الطفهم بأهله و أنا أطفكم بأهلي^۲» «کسی که ایمانش برتر از دیگران است، اخلاقش نیکوتر و به خانواده‌اش مهربان‌تر است و من نسبت به خانواده‌ی خود مهربان‌تر هستم.» در ادامه باتوجه به سیره‌ی گفتاری و رفتاری حضرت رضا(ع) شیوه‌ی صحیح تعامل با همسر(زوجه) بیان می‌شود.

۲-۱-۱- عفو و گذشت

رفتار مهرآمیز و مدارا با شریک زندگی و بخشودن خطای او، قوام بخش زندگی است. زندگی مشترک با تمام شیرینی‌هایش گاه با تلخی‌هایی روبه‌رو می‌شود که در این حال تنها خطاپوشی می‌تواند آرامش را به کانون خانواده بازگرداند. به ویژه زوج‌های جوان در هنگام مشاهده خطاهای یکدیگر باید با آرامش و سعه صدر پرده پوش خطاهای همدیگر باشند. صبر و شکیبایی، چشم پوشی از خطاها، تحمل و سازش همراه با ایثار و فداکاری به ویژه زوج، عامل ثبات و پایداری در خانواده است. خداوند در قرآن کریم می‌فرماید: «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَ أَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ^۳» (به هر حال) با آنها مدارا کن و عذرشان را بپذیر، و به نیکی‌ها دعوت نما، و از جاهلان روی بگردان (و با آنها ستیزه مکن!) عفو (پذیرش عذر) دیگران است. اگر کسی کار خطا و اشتباهی کرد، و از شما پوزش طلبید، عذرش را بپذیرید، و او را مورد

۱ - عطار دی قوچانی، مسندالامام الرضا، ص ۶۶۹

۲ - حجازی، صحیفه الإمام الرضا علیه السلام، ج ۱، ص ۶۷

۳ - اعراف: ۱۹۹

عفو و بخشش قرار دهید؛ مخصوصاً اگر همسر شما باشد. و نیز دلالت بر سخت گیری نکردن نسبت به خانواده است.^۱

عفو و گذشت شایسته از نظر امام رضا(ع) گذشتی است که در آن دیگری سرزنش نشود؛ در تفسیر آیهی ۸۵ سوره ی حجر «فاصفح الصفح الجمیل» فرمودند: «صفح جمیل؛ گذشتی است که در آن مؤاخذه و عقاب نباشد»^۲ گذشت بدون مؤاخذهی اعضای خانواده از یکدیگر یکی از راهکارهای اساسی در جهت تحکیم نهاد خانواده است.

قرآن کریم به صلح و سازش و گذشت در روابط میان زوجین تأکید ویژه‌ای دارد. در این خصوص مرد مورد خطاب قرار گرفته و در مواردی که خطایی از زن سر می‌زند، به گذشت توصیه می‌شود. زیباترین بیان در این خصوص، آیه ۱۴ سوره مبارکه تغابن است که می‌فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنِّ مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ» «ای کسانی که ایمان آورده‌اید همانا بعضی از همسران و فرزندان شما هستند از آنها برحذر باشید و اگر عفو کنید و صرف‌نظر کنید و ببخشید (خداوند شما را می‌بخشد) پس همانا خداوند بخشنده و مهربان است.»

عفو به معنای گذشت و صفح به معنای ترک سرزنش و مغفرت به معنای از یاد بردن و به فراموشی سپردن است و این سه امر (عفو و صفح و مغفرت) سه گام در برخورد با خطاهای دیگران و از جمله همسر و فرزند است.^۳

روشن است که عمل به این دستورات اخلاقی، بخش وسیعی از کدورت‌ها و مناقشات خانوادگی را از میان خواهد برد و مودت و محبت فی مابین افراد خانواده خصوصاً زن و شوهر را تقویت می‌نماید. گذشت لازمه معاشرت به معروف است که خدای سبحان به آن در روابط خانوادگی فرمان داده و در آیه ۱۹ سوره مبارکه نساء فرموده است: «...وَ عَاشِرُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ

۱- کلانتری، اخلاق زندگی، ص ۷۱

۲- عطاردی قوچانی، مسندالامام الرضاء، ص ۳۱۶

۳- قرآنی، تفسیر نور، ج ۱۰، ص ۸۸

خدای متعال به حضرت داوود فرمود: بنده ای از بندگان من در روز قیامت با کار نیکی نزد من می آید و من او را به واسطه آن عمل نیکش وارد بهشت می کنم. داوود علیه السلام عرض کرد آن عمل نیک چیست؟ جواب شنید: «يَفْرَجُ عَنِ الْمُؤْمِنِ كَرْبُهُ وَلَوْ بِتَمْرَةٍ» «او اندوه مؤمنان را اگرچه با خرمایی، برطرف می نمود.»^۱

۱ - شیخ حرعاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۲، ص ۲۶۷

نتیجه گیری

مطابق آموزه های اسلام بهترین راه برای رسیدن به کمال، اخلاق نیکو ما بین اعضای خانواده خصوصا زن وشوهر است که از هر نسبتی در خانواده به یکدیگر نزدیک هستند مسلما فردی که سبک زندگی و اخلاقش مطابق معارف دین باشد و در این دنیا مطابق بندگی خداوند عمل نماید در مسیر صحیح در دنیا و آخرت پا نهاده است. در این روایات با استناد به آیات و روایات و با مطالعه ی سیره ی رضوی پیرامون تعاملات خانوادگی و اجتماعی به خوبی قابل درک است که خانواده از ارکان اصلی زندگی هست که هریک از اعضای خانواده خصوصا همسران نسبت به وظایف خود میتوانند به سبک زندگی مطلب برسند و با الگو گیری از اهل بیت زندگی خویش را هدفمند نمایند؛ در میان معارف دین مبین اسلام سخنان و رفتارهای امام رضا(ع) از جایگاه والایی در زمینه ی روابط خانوادگی و اجتماعی برخوردار است. از مهم ترین نکات در زمینه ی همسر داری می توان به مواردی چون: تعامل با همسر، عفو و گذشت، خودآرایی، عیب پوشی، تأمین نیازهای جنسی، صبر، خوش اخلاقی را نام برد و در روابط اجتماعی مواردی چون: رعایت حقوق همسایگان، مهربانی با زیر دستان، گره گشایی از کار مردم و برطرف نمودن غم و اندوه آن ها را بیان نمود.

منابع

*قرآن کریم

*نهج البلاغه

- (۱) ابن بابویه، محمد بن علی، عیون اخبار الرضا، قم، جکران، چاپ سوم، ۱۳۹۳ ه.ش
- (۲) ابن شعبه، حسین، تحف العقول، موسسه فرهنگی دارالحدیث، چاپ پنجم، ۱۳۹۳ ه.ش
- (۳) بابایی، علی، نقش اسلام در ایجاد آرامش در زندگی زناشویی، جامی، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۷ ه.ش
- (۳) بهره مند، طاهره، سیره اخلاقی امام رضا (ع)، قم، انقلاب، اول، ۱۳۹۷ ه.ش
- (۴) پرهام، باقر، فرهنگ علوم اجتماعی، تهران مازیار، چاپ دوم، ۱۳۹۲ ه.ش
- (۵) جمعی از پژوهشگران، کتاب ملی حدیث رضوی، قم، موسسه علمی فرهنگی دارالحدیث، پژوهشکده علوم و معارف حدیث، ۱۳۹۳ ه.ش
- (۶) حجازی، علاء الدین، صحیفه الإمام الرضا علیه السلام، مشهد، ندای اسلام، ۱۳۹۸ ه.ش
- (۷) حسینی نیا، اقبال، اخلاق زندگی، مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، چاپ اول، ۱۳۹۳ ه.ش
- (۸) حسینی شاه عبد العظیمی، حسین بن احمد، تفسیر اثنی عشری، تهران، میقات، ۱۳۸۳ ه.ش
- (۹) حسینی، سید محمد، آیین همسر داری و آداب زندگی در اسلام، قم، اجر، اول، ۱۳۸۳ ه.ش
- (۱۰) رحمتی، رحمت الله، فقه الرضا، قم، انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه، اول، ۱۳۸۹ ه.ش
- (۱۱) ری شهری، محمد مهدی، کتاب دوستی در قرآن و حدیث، قم، دارالحدیث، چاپ سوم، ۱۳۹۸ ه.ش

- ۱۲) طبرسی، فضل بن حسن، مکارم الاخلاق، قم، الشریف الرضی، چاپ چهارم، ۱۳۷۰ ه. ش
- ۱۳) عطاردی قوچانی، عزیز الله، مسند الامام الرضاء، دار الصفوة، بیروت، لبنان، ۱۴۱۳ ه. ق
- ۱۴) عمید، حسن، فرهنگ عمید، امیرکبیر، تهران، چاپ سوم، ۱۳۸۶ ه. ش
- ۱۵) قرائتی، محسن، تفسیر نور، درسهایی از قرآن، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۵ ه. ش
- ۱۶) کلانتری، علی اکبر، اخلاق زندگی، معارف، تهران، چاپ چهارم، ۱۳۸۹ ه. ش.
- ۱۷) کلینی، محمد بن یعقوب، گزیده أصول الکافی (ترجمه حسن زاده) تهران، چاپ: اول، ۱۳۶۹ ه. ش.
- ۱۸) موسوی جزائری، نعمت الله بن عبدالله، قصص الانبیاء، قم، مکتبه آیه الله المرعشی النجفی، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ه. ش
- ۱۹) مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، تهران، دار الکتب الإسلامیة، چاپ ۱۰، ۱۳۷۱ ه. ش.
- ۲۰) مجلسی، محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار، ترجمه: کمره ای، ج بیروت: دار احیاء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ه. ق
- ۲۱) میرشاه جعفری، سید ابراهیم، رهیافتی به نظام تربیتی اسلام از نگاه صحیفه سجادیه (ترجمه حمید مقامی) بی جا، بی تا
- ۲۲) معین، محمد، فرهنگ معین، زرین، تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۲ ه. ش
- ۲۳) نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیس، تهران، خیام، چاپ دوم، ۱۳۵۵ ه. ش
- ۲۴) نوری، حسین، مستدرک الوسائل، قم، آل البيت، چاپ سوم، ۱۳۶۹ ه. ش
- ۲۵) وطن دوست، رضا، گذری بر سیره عملی امام رضا علیه السلام، مشهد، بنیاد پژوهشهای اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ اول، ۱۳۹۳ ه. ش
- ۲۶) همت بناری، علی، امام رضا علیه السلام و تربیت فرزند، قم، نور، اول، ۱۳۹۹ ه. ش.

❖مقالات

- (۱)مردانی نو کنده، محمد حسین، خانواده ی موفق و تربیت فرزند در سیره رضوی (۲)،نشریه علوم تربیتی آذر ۱۳۹۱ - شماره ۲۹۸